

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Кваліфікаційна робота

магістра

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЇ НЕДОЛКІВ ПИСЕМНОГО
МОВЛЕННЯ В УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ З ПОРУШЕННЯМИ
РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ»**

Виконала:

здобувач вищої освіти

групи SoLs3-M22z

спеціальності 016 Спеціальна освіта

Антоніна Сенинець

Науковий керівник:

Віталій СПІВАК

кандидат психологічних наук, доцент

кафедри логопедії і

спеціальних методик

Кам'янець-Подільський – 2023 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	.....
РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ В УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ З ПОРУШЕННЯМИ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ	8
1.1. Писемне мовлення як засіб всебічного розвитку особистості.....	8
1.2. Особливості розвитку у дітей механізмів, що забезпечують засвоєння і використання писемного мовлення	12
1.3. Специфіка порушень писемного мовлення у дітей з порушеннями розумового розвитку	20
Висновки до 1 розділу	25
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЇ ПОРУШЕНЬ ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ В УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ З ОСОБЛИВОСТЯМИ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ	26
2.1. Організація логопедичної роботи з усунення порушень писемного мовлення у молодших школярів з особливостями розумового розвитку на бінарних уроках з української мови та читання	26
2.2. Характеристика ефективності впливу корекційних логопедичних заходів на стан засвоєння писемного мовлення у молодших школярів з порушеннями розумового розвитку	44
Висновки до 2 розділу	25
ВИСНОВКИ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	56
ДОДАТКИ.....	60

ВСТУП

Актуальність дослідження. Писемне мовлення – ь складний психофізичний процес, який ще недостатньо вивчений не дивлячись на значну цікавість дослідників різних галузей до цього питання. Сам по собі цей факт свідчить про складність даного психічного процесу. Потребують дослідження такі проблеми писемного мовлення, як його психологічний зміст і структура, генезис і взаємодія з іншими вищими психічними функціями, з усним мовленням, місце і роль в психічній діяльності людини, початок його розвитку в дітей тощо.

Відкриття Л.С. Виготським психологічної сутності писемного мовлення викликало необхідність її дослідження не як просто моторної звички, а як дійсно нового виду мовлення. Такий підхід до вивчення писемного мовлення – від становлення моторних навичок до становлення самого писемного мовлення як засобу спілкування, оволодіння яким суттєво змінює будову психічних функцій людини – став вирішальним аргументом в дослідженні даної проблеми.

Писемне мовлення – один з основних компонентів мовлення людини, яке являє собою фіксацію усного мовлення за допомогою використання системи нарисних зображень (І.М. Дьяконов, О.І. Мойсєєв).

Писемне мовлення має багато особливостей, однією з яких є його більш пізня поява в психічній сфері людини порівняно з іншими вищими психічними функціями як в історичному, так і генетичному аспекті. Ця особливість набуває важливого значення в методологічному плані, адже виступає вагомим аргументом на користь реальності психологічних концепцій Л.С. Виготського, О.М. Леонт'єва про соціогенез вищих психічних функцій, про їх формування в процесі життя, про вплив соціальних аспектів на формування, перебіг і розвиток вищих психічних функцій.

Писемне мовлення – це особлива, нова для дитини знакова система. Труднощі опанування нею пов’язані не лише з тим, що це є символи другого порядку (символічне позначення слів, які самі виступають як символи першого порядку). Інші труднощі обумовлені високим ступенем довільності акта письма і наявністю при цьому складно організованої сенсомоторної бази. Можливість оволодіння писемним мовленням передбачає досягнення певного рівня зрілості мовних і когнітивних здібностей дитини. Оскільки хронологічно цей етап співпадає з моментом її вступу до школи, то цей стан називають “шкільною зрілістю”.

М.Ю. Хватцев вважає, що помилки виникають через неправильне або недостатньо сформоване усне мовлення. В своїх дослідженнях він обстоював точку зору, що дефекти усного мовлення являються тією основою, на якій в подальшому формуються недоліки письма і читання. Адже їх виникнення відбувається значно пізніше в психічному розвитку особистості, і в результаті цього вони немов би накладаються на “неправильний фундамент”, яким виступає неправильне усне мовлення і це призводить до їхнього відхилення від норми [41]. Інші автори (О.М. Гопіченко, С.Ф. Соботович) пов’язують порушення, в першу чергу письма, з тим, що при фонемному розрізненні діти опираються на артикуляційні ознаки звуків і при цьому не використовують слуховий контроль [47].

Такі науковці, як Р. Беккер, А. Костовський та інші основним механізмом заміни літер, які позначають фонетично близькі звуки, вважають труднощі кінестетичного аналізу. Порушення письма внаслідок не сформованості фонетичного аналізу і синтезу висвітлені в роботах Р.Є. Левіної, І.В. Чіркиної. Вони пов’язують заміни літер на письмі з порушенням операції вибору фонем.

Особливості формування навичок писемного мовлення у дітей з порушеннями розумового розвитку вивчали В.В. Воронкова, М.Ф. Гнезділов,

О.М. Гопіченко, Р.І. Лалаєва, М.А. Савченко, І.Н. Садовнікова, Є.Ф. Соботович та інші. Результати цих досліджень свідчать, що у більшості розумово відсталих учнів виникають труднощі при оволодінні правильною писемною мовою, на що вказують помилки при читанні і в процесі виконання письмових робіт.

Якщо у дітей з порушеннями розумового розвитку навички писемного мовлення недостатньо сформовані, це призводить до неможливості вільно користуватись багатьма досягненнями сучасної науки і культури, обмежує коло їхнього спілкування, що має вплив на інтеграцію аномальної дитини в суспільстві.

Незважаючи на те, що достатньо досліджень було проведено в галузі вивчення особливостей розвитку писемного мовлення у дітей з порушеннями розумового розвитку, проте проблема залишається розкритою недостатньо повно, тому на сучасному етапі важливо активізувати пошук нових шляхів для її вирішення. Потрібно знайти нові підходи до усунення недоліків писемного мовлення школярів з порушеннями розумового розвитку вже на початкових етапах їхнього навчання.

Об'єкт дослідження: процес оволодіння навичками писемного мовлення молодшими школярами з особливостями розумового розвитку.

Предметом дослідження дипломної роботи виступають особливості організації корекційної роботи над писемним мовленням школярів 4-го класу з порушеннями розумового розвитку.

Мета даного дослідження: вивчення особливостей корекції порушень писемного мовлення в учнів 4-го класу з порушеннями розумового розвитку **спеціальної загальноосвітньої школи** шляхом організації проведення з ними системи бінарних уроків.

Завдання: 1. На основі теоретичного аналізу визначити особливості розвитку і формування навичок писемного мовлення у дітей з

порушеннями розумового розвитку і дітей загальноосвітніх шкіл, а також провести їхній порівняльний аналіз.

2. Охарактеризувати методику формування навичок писемного мовлення у школярів на бінарних уроках.

3. Систематизувати найбільш типові труднощі, які виникають в учнів 4-го класу в процесі засвоєння навичок письма та читання.

4. Охарактеризувати процес оволодіння писемним мовленням учнів 4-го класу на бінарних уроках, які організуються на заняттях з української мови та читання.

З метою вирішення поставлених завдань були використані такі методи дослідження: *теоретичні*: аналіз наукових джерел з обраної проблематики, порівняння, узагальнення й систематизація теоретичних та експериментальних даних; *емпіричні*: констатувальний і формувальний експерименти, збір анамнестичних даних від батьків, спостереження за дітьми, опитування, бесіда.

Теоретична значущість дипломної роботи полягає в тому, що в ній чітко визначені основні аспекти розвитку навичок писемного мовлення у школярів з порушеннями розумового розвитку і вказані причини виникнення даних порушень, що дозволяє педагогам використовувати їх з метою усунення вказаних відхилень і дає можливість використати методику спільної роботи вчителя і логопеда на уроках.

Практичне значення роботи: результати проведених досліджень показали, що причини порушень писемного мовлення в учнів з порушеннями розумового розвитку досить різноманітні і для їхнього виправлення необхідна система корекційних вправ, метою яких, в першу чергу, є визначення основних порушень через проведення діагностичних досліджень і наступна корекційна робота як на уроках (спільна робота вчителя і логопеда), так і в позаурочний час (на логопедичних заняттях).

Ця робота повинна проводитись в комплексі, передбачати різні форми впливу і при цьому враховувати індивідуальні здібності і можливості кожного школяра, який має дані відхилення. Організація такої роботи найбільш ефективна в процесі використання бінарних уроків як однієї з форм інтегрованого навчання.

Дослідження проводилось **на базі** спеціального класу Тур'я Бистрянської гімназії Тур'я-Реметівської сільської ради Закарпатської області 2023 року У дослідженні брало участь 12 учнів віком 10-11 років.

Робота **складається** зі вступу, 2-х розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

ВИСНОВКИ

Основним завданням спеціальної школи є підготовка учнів до самостійної суспільно-корисної праці, виховання у них активної життєвої позиції, вміння адаптуватись до соціального середовища. Це значною мірою залежить від розвитку і сформованості у них навичок писемного мовлення, вміння висловлювати свої думки за допомогою графічних символів. Тому використання нових підходів у формуванні цих знань дозволить дітям з особливостями розумового розвитку швидше набути необхідних навичок, ефективніше їх використовувати в житті.

В мозку людини існує дві мовленнєві системи, в мовленнєвому колективі є дві мови, два стандарти – усне мовлення і письмове. Спосіб перекодування усного мовлення в письмове і навпаки, з письмового в усне, тобто набір правил переходу від однієї системи символів до другої (від звукового мовлення до писемного і навпаки) називають правописом, а особливу форму комунікації з допомогою системи письмових знаків, яка відрізняється від усної комунікації особливими стилістичними нормами, складною системою пунктуаційних правил називають писемним мовленням.

Для формування навичок писемного мовлення педагог повинен ознайомитись з системою помилок, які виникають в учнів з порушеннями розумового розвитку в процесі оволодіння ним, вміти їх діагностувати, визначати причини. Таке знайомство дозволяє оптимізувати процес навчання учнів допоміжної школи, уникнути формування в дітей порушень писемного мовлення.

Розвиток навичок писемного мовлення забезпечується системою складних умовних зв'язків, які формуються в процесі розвитку дитини у корі головного мозку, першою і другою сигнальними системами.

Нерівномірність дозрівання мозкових структур, які відповідають за діяльність першої і другої сигнальної систем, їхнє органічне ураження в період перинатального, начального або постнатального розвитку призводить до виникнення в учнів порушеннями розумового розвитку значних системних порушень діяльності нервової системи. У випадках, коли загальна недостатня зрілість відділів кори головного мозку ускладнюється нерівномірністю розвитку нервових процесів це призводить до виникнення у дітей з особливостями інтелектуального розвитку таких порушень розвитку писемного мовлення, як дисграфія, дислексія, а при відсутності цих ускладнень – до затримки формування навичок письма, читання, усвідомленості прочитаного тексту, орієнтації в записах тощо.

На основі аналізу психолого-педагогічної та методичної літератури виявлено, що порушення писемного мовлення у дітей з порушеннями розумового розвитку мають характер динамічних відхилень, але у випадку недостатності організації корекційної роботи з їхнього подолання стають інертними.

Порушення письма і читання в своїй основі носять однакову природу і при виникненні порушень письма аналогічні або подібні помилки зустрічаються у даного школяра і при читанні. Тому мотивацію засвоєння писемного мовлення можна забезпечити, якщо починати навчання не з вироблення окремих операцій, ізольованих від цілісної структури, а з формування того рівня писемного мовлення, на якому функціонують у нерозривній єдності дії народження смислового змісту тексту і дії його вираження, організувати ефективне співробітництво вчителя і учнів й в мірі оволодіння писемним мовленням змінювати його форми. Таку мотивації навчання можуть забезпечити бінарні уроки.

Результати експериментального дослідження бінарних уроків підтвердили високу результативність запропонованих корекційних

прийомів, спрямованих на формування навичок писемного мовлення. Учні 4-го класу, які були охоплені експериментальним навчанням, значно краще оволоділи навичками читання і письма.

У більшості школярів підвищилися успіхи з читання і письма, більше часу вчитель відводив на формування правильності цих навичок, що є запорукою подальшого успішного навчання в школі. Таких позитивних зрушень у засвоєнні писемного мовлення ми змогли досягти завдяки першому, логопропедевтичному, етапу експериментального навчання, де був розвинений комплекс здібностей (лінгвістичних, інтелектуальних в єдності з прийомами навчальної роботи) у школярів з порушеннями розумового розвитку, що забезпечило вищий рівень розвитку в дітей готовності до засвоєння експериментальної теми на II етапі формуючого експерименту – на бінарних уроках.

Значною мірою зросли активність та самостійність учнів, підвищився інтерес до навчання, виробилось вміння самостійно працювати з диференційованими картками, виконувати складніші мисленнєві операції. Дані експериментального дослідження, використання нової форми організації навчання школярів з порушеннями розумового розвитку засвідчили перспективність і результативність застосування одного з різновидів інтегрованих уроків – бінарних. У процесі діяльності педагога і логопеда на бінарному уроці розкриваються нові можливості творчої співпраці між спеціалістами різного плану з одного боку, і між вчителями та учнями – з іншого, що забезпечує високу ефективність запропонованої технології навчання і пропедевтику неуспішності учнів з рідної мови.

Запропонована система корекційних вправ, спрямованих на виправлення недоліків писемного мовлення передбачає як одночасну роботу двох спеціалістів (яку можна забезпечити, використовуючи систему бінарних уроків), так і роботу одного вчителя. Вправи підібрані

таким чином, що поряд з формуванням нових знань з таких навчальних дисциплін, як читання та письмо, передбачається і корекція тих недоліків, помилок, які вже сформувались у школяра. Причому поряд з педагогічними методами передбачає використання відповідних логопедичних завдань, які може використовувати вчитель на уроці і логопед у позаурочний час на спеціальних логопедичних заняттях.

Механізми порушень читання і письма мають багато спільного, тому і в методиці корекційної роботи на бінарних уроках відзначаються взаємопов'язані методи і прийоми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми сучасної логопедії: матеріали конференції. К. : РВЦ КПДЮ, 2007. 95 с.
2. Бабюк О. Інтеграція навчально-виховних і корекційних процесів у початковій школі. Початкова освіта. 2011. Липень. № 25. С. 3 - 23.
3. Басалюк Н. М. Теоретичні підходи до проблем методичної роботи вчителів // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету: Серія соціально-педагогічна. Випуск VII. 2007. С. 7 - 9.
4. Блінова Г.Й., Черпіта О.Р. Дидактичний матеріал для подолання дислексії у дітей. К.: Радянська школа, 1984. 144 с.
5. Богущ А.М. Мовленевий розвиток дітей від народження до 7 років. Монографія. 2-е видання. К.: Видавничий дім „Слово”, 2010. 374 с.
6. Бондар В. І. Передумови розвитку державної системи спеціального навчання дітей із психофізичними вадами // Дефектологія. 1997. № 2. С.22 – 26.
7. Бородич А. М. Методика розвитку речі дітей: Учебн. пособие для студентов. 2-е изд. М.: Просвещение, 1981. 255 с.
8. Вавіна Л.С. Концепція мовної освіти розумово відсталих школярів: Інтеграція аномальної дитини в сучасній системі соціальних відносин. К.: Вища школа, 1994. 124 с.
9. Винокур А. С. Подолання мовного недорозвинення у дітей молодшого шкільного віку. К.: Вища шк., 1977. С. 27 - 39.
10. Воробель Г. М. Застосування ділової гри на педагогічних радах у спеціальному навчальному закладі // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету: Серія соціально-педагогічна. Випуск VII. 2007. С. 353 - 356.
11. Вступ до спеціальності: Логопедія [Текст] : навч. посібник / І. М.

Омельченко, В.В. Тарасун, Л.О. Федорович. Кременчук: Християнська Зоря, 2011. 416 с.

12. Выготский Л.С. Избранные психологические исследования. М.: Просвещение, 1965. 342 с.

13. Выготский Л.С. Развитие высших психических функций. М.: Просвещение, 1960. 248 с.

14. Выготский Л.С. Предистория письменной речи // Умственное развитие детей в процессе обучения. М-Л: Медицинская литература, 1935. С. 34 – 44.

15. Выготский Л.С. Проблемы дефектологии / Сост. Т.М. Лифанова, М.А. Степанова. М.: Просвещение, 1982. 527 с.

16. Гаврилов О. В. Особливості розвитку мовлення дітей з помірною і тяжкою розумовою відсталістю // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету: Серія соціально-педагогічна. Випуск VII. 2007. С. 126 - 132.

17. Гаврилова Н. С. Особливості порушення моторного розвитку периферійних органів мовлення у дітей з дислалією, дизартрією і ринолалією // збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету: Серія соціально-педагогічна. Випуск VII. 2007. С.132 – 136.

18. Гальперин П.Я. К вопросу о внутренней речи // Доклады АПН РСФСР. М. 1957. Вып. 4. С. 98-119.

19. Гільбух Ю.З., Георгіївська В.А. Розвивайте розум дітей. К.: Освіта, 1993. 210 с.

20. Гомля В. Артикуляційна гімнастика. Методичні рекомендації для логопедів, учителів і вихователів загальноосвітніх навчальних закладів / [за наук. ред. Л.О. Федорович]. К.: Кременчук: Християнська Зоря, 2008. 67 с.

21. Дидактичний матеріал для логопедичних занять / Під ред. Г.Й. Білової та ін. К.: Радянська школа, 1985. 178 с.

22. Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения. М.: Логос, 1986. С. 45-63.
23. Довідник учителя-логопеда / Авт.-упор. Лупінович С. М. Тернопіль: Мандрівець, 2008. 112 с.
24. Дудко О. Б. Развитие профессиональной компетентности учителя-дефектолога в области взаимодействия с семьями воспитанников // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету: Серія соціально-педагогічна. Випуск VII. 2007. С. 34 - 36.
25. Єременко О. Г. Аналіз ігрової діяльності учнів допоміжної школи / О. Г. Єременко // Питання дефектології. Вип. 2. К. : Рад. школа, 1966. С. 20-28.
26. Ефименкова Л.Н. Коррекция устной и письменной речи учащихся начальных классов. М.: Просвещение, 1991. 222 с.
27. Ефименкова Л.Н. Формирование речи у дошкольников. М.: Просвещение, 1981. 112 с.
28. Жильцова О.Л. Недоліки мовлення дітей і шляхи їх подолання. К.: Рад. Школа, 1971. 48 с .
29. Зязюн І. А. Гуманістична стратегія і практика навчального процесу // Рідна школа. 2000. № 8. С. 22 – 28.
30. Калмикова Л.О. Фомування мовленнєвих умінь і навичок у дітей : психологічний і лінгвістичний аспекти. [навч. пос. для студ. вищ. навч. закл.] / Л.О. Калмикова. К. : НМЦВО, 2003. 300 с.
31. Книга для учителя вспомогательной школы / Под ред. Г.М. Дульнева. М.: Просвещение, 1959. 220 с.
32. Колушаєва А.А. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання. Науково-методичний посібник. / А.А. Колушаєва, Л. О. Савчук. К. : Науковий світ, 2010. 196 с.
33. Конопляста С.Ю. Логопсихологія : навч. посіб. / С.Ю. Конопляста, Т.В. Сак; за ред. М.К. Шеремет. К. : Знання, 2010. 293 с.

34. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Під ред. Л. Н. Проколієнко. К.: Вища шк., 1989. С. 12 - 36.
35. Корчак Я. Избранные педагогические произведения. М.: Изд-во МГУ, 1966. 320 с.
36. Кравець Н.П. Розвиток мовлення в учнів молодших класів допоміжної школи на уроках читання та української мови. К.: АСК, 1999. 228 с.
37. Лалаева Р.И. Нарушение письма в учащихся с недоразвитие речи. М.: Просвещение, 1961. 198 с.
38. Лалаева Р.И. Устранение нарушений чтения у учащихся вспомогательной школы. М.: Просвещение, 1978. 202 с.
39. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. М.: Просвещение, 1975. 340 с.
40. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. М.: Просвещение, 1981. 360 с.
41. Логопедія. Підручник. За ред. М. К. Шеремет. К.: Видавничий Дім «Слово». 2010. 672 с.
42. Лурия А. Р., Юдович Ф. Я. Речь и развитие психических процессов у ребенка. - М.: Просвещение, 1956. - 145с.
43. Лурия А. Р. Язык и сознание. Ростов-на-Дону. Дон, 1958. 172с.
44. Лурия А.Р. Развитие речи и формирование психических процессов // Психологическая наука в СССР / Под ред.. А.Р.Лурия. М.: Просвещение, 1960. Т. 1. С. 125-143.
45. Лурия А.Р. Материалы к генезису письма // Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии / Под ред. А.Н.Леонтьева. М.: Просвещение, 1980. С. 178-198.
46. Малярчук А.Я. Дидактичний матеріал для виправлення мовних недоліків: Навчальний посібник. К.: Райдуга, 1995. 168 с.

47. Методические рекомендации по развитию речи у учащихся младших классов вспомогательной школы / Сост. Е.Ф.Соботович. К.: РУМК, 1989. 118 с.
48. Методичні рекомендації по удосконаленню навичок читання учнів молодших класів допоміжної школи / Упорядники: В.І. Суткова, В.П. Харченко, Г.М.Плешканівська. К.: РУМК, 1990. 138 с.
49. Миронова С. П. Особливості відбору абітурієнтів за напрямом «Корекційна освіта» // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету: Серія соціально-педагогічна. Випуск VII. 2007. С. 64-66.
50. Миронова С.П. Підготовка вчителів до корекційної роботи в системі освіти дітей з вадами інтелекту / С.П. Миронова: [монографія]. Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2007. 304 с.
51. Миронова С. П. Основи корекційної педагогіки : навчальний посібник / С. П. Миронова, О. В. Гаврилов, М. П. Матвеева ; за заг. ред.,С. П. Миронової. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. 264 с.
52. Мухина В.С. Шестилетний ребенок в школе: Кн. для учителя нач. классов. М.: Просвещение, 1986. С. 66-134.
53. Навчання і виховання учнів 1 класу: Методичний посібник для вчителів / Упор. Савченко О. Я. К.: Початкова школа, 2002. 464 с.
54. Нарушение речевого развития у детей и пути их коррекции / Под ред. Ф.Е. Соботович. К.: ІСДО, 1995. 232 с.
55. Обухівська А.Г. Діяльність психолого-медико-педагогічних консультацій в системі освіти України / А.Г. Обухівська // Корекційна педагогіка. 2007. №2. С. 21-26.
56. Освіта в Україні. Нормативна база. К.: КНТ, Атіка. 2004. 492 с.
57. Основи корекційної педагогіки: Навчально-методичний посібник / С.П. Миронова, О.В. Еаврилов, М.П. Матвеева ; [за заг. ред. С.

П. Миронової]. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. 264 с.

58. Петрова В.Г. Развитие речи учащихся вспомогательной школы. М.: Педагогика, 1977. 178 с.

59. Пінчук Ю. Модель професійної компетентності вчителя-логопеда / Ю. Пінчук // Дефектологія. 2007. №2. С. 14-18.

60. Пироженко Т. Сучасні підходи до мовленнєвого розвитку дітей // Дошкільне виховання. 2001. №1. С. 22-26.

61. Програма з ритміки для підготовчого, 1-7 класів і відділення шкіл для дітей з важкими порушеннями мови. К.: Либідь, 1997. 50 с.

62. Подгорная Н. П. Дидактические игры и познавательные задания в 1 классе четырехлетней начальной школы: Пособие для учителей / Н. П. Подгорная, Н. М. Бибик, Н. Ф. Скрипченко. К. : Рад.шк., 1988. 63 с.

63. Пушкар Л.В. Методичні засади формування музичних компетенцій студентів педагогічних університетів: автореферат дис. ... кандидата педагогічних наук: 13. 00.02. Суми: Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка, 2009. 20 с.

64. Ревуцька О. Розвиток вчення про мовленнєві порушення та їх подолання/ О. Ревуцька // Імідж сучасного педагога. Корекційно-педагогічна допомога дітям. 2009. №6-7 (95-96). С. 80-82.

65. Рібцун Ю.В. Професійний довідник учителя-логопеда дошкільного навчального закладу. Х.: Вид. група «Основа», 2013. 238 с.

66. Рождественская В. П., Радина Е. И. Воспитание правильной речи у детей дошкольного возраста. Изд. 5-е. М.: Просвещение, 1967. 117с.

67. Рубинштейн С.Я. Психология умственно отсталого школьника. М.: Просвещение, 1986. 320 с.

68. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи. К.: Наук. Думка, 1999. 285с.

69. Сак Т. В. Особливості організації навчального процесу у спеціальній школі в контексті компетентнісно орієнтованого підходу// Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету: Серія соціально- педагогічна. Випуск VII. 2007. С. 81 - 83.

70. Синьов В.М. Визначення методологічних принципів досліджень в галузі корекційної педагогіки / В.М. Синьов: Науковий часопис НПУ ім.М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія. Зб. Наукових праць. Матеріали міжнародної наукової конференції «Тенденції розвитку колекційної освіти в Україні». К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. №11. С. 3-8.

71. Синьов В.М. Психологія розумово відсталої дитини : підручник / М. Синьов, М. П. Матвеєва, О. П. Хохліна. К. : Знання, 2008. 359 с.

72. Синьов В. М., Миронова С. П. Принципи діяльності сучасної вищої школи у підготовці спеціалістів за напрямом «Корекційна освіта»// Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету. Випуск VII. 2007. С. 85 - 87.

73. Соботович Є.Ф. Порушення мовленнєвого розвитку у дітей і шляхи їх корекції: Навчально-методичний посібник. К.: ІСДО, 1995. 204 с.

74. Соботович Є. Ф. Концепції стандарту спеціальної освіти дітей дошкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку // Дефектологія. 2002. № 1. С. 2-7.

75. Соботович С.Ф., Тищенко В.В. Програмні вимоги до корекційного навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку з вадами інтелекту: Програмно-методичний комплекс. К.: Актуальна освіта, 2004. 144с.

76. Соколов В.В. Огляд психологічного забезпечення у спеціальній освіті на прикладі різних країн // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету. Випуск VII. 2007. С. 44-49.

77. Спеціальна педагогіка: Понятійно-термінологічний словник / [за ред. В.І. Бондаря]. Луганськ: Альма-матер, 2003. 436 с.
78. Спеціальна психологія. Тексти. Частина I. / За ред. М.П.Матвєєвої, С.П. Миронової. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 1999. 158 с.
79. Стадненко Н.М., Матвєєва М.П., Обухівська А.Г. Нариси з олігофренопсихології. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2002. 200с.
80. Тарасун В.В. Морфофункціональна готовність дітей з особливостями у розвитку до шкільного навчання: діагностика і формування [Монографія]. / В.В. Тарасун. К.: Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2008. 299 с.
81. Тарасун В.В. Науко-методичні основи формування знань, умінь та навичок у дітей з труднощами у навчанні. Науково-метод. посіб. К. : Либідь, 232 с.
82. Хрестоматія з логопедії : Історичні аспекти. Дислалія. Дизартрія. Ринологія : навч. посіб. / клад. : М.К. Шеремет, І.В. Мартиненко. К. : КНТ, 2008. 380 с.
83. Шеремет М.К. Проблеми та перспективи спеціальної освіти / М.К. Шеремет // Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського державного університету: Серія «Соціально-педагогічна». Випуск УІІ / [за ред. О.В. Гаврилова, В.І. Співака]. Кам'янець-Подільський: ПП Мошинський В.С. 2007. 420 с.
84. Эльконин Д.Б. Психология обучения младшего школьника. М.: Просвещение, 1974. 322 с.
85. Эльконин Д.Б. Развитие усной и письменной речи учащихся: Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии / Под ред.

Д.Б. Смирнова. М.: Просвещение, 1989. Т. 1. С. 235-253.